



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
O‘ZBEK TILINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT
TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA MALAKA OSHIRISH
MARKAZI**

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 494.375

KBK: 81.633.1

D 26

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar [Matn]: to‘plam / Sh.Sirojiddinov.
– Toshkent: Bookmany print, 2025. – 450 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari hamda tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari doktori, professor

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori, professor

M.Umirzoqova, filologiya fanlari doktori, dotsent

H.Yodgorov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

N.Quldashev, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Ilmiy-metodik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-774-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

DINIY DISKURSDA QIZIL KONSEPTINING LINGVOKULTUROLOGIK TALQINLARI

Zahro XOLIQOVA *

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek tilida qizil rang konseptining diniy talqinlari lingvokulturologik yondashuv asosida tadqiq etiladi. Qur'on oyatlari, hadislar, tasavvufiy adabiyot va xalq og'zaki ijodida qizil rangning ramziy ma'nolari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, qurbonlik marosimida qonning qizil rangi fidoyilik va poklik timsoli sifatida, shahidlik ramzida esa qizil qon abadiy hayot va jannat bilan bog'liq ramz sifatida talqin etiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, qizil rang diniy diskursda dual semantikaga ega bo'lib, hayotiylik va baraka bilan bir qatorda qon, o'lim va halokat ramzini ham ifodalaydi.

Kalit so'zlar: qizil rang, diniy diskurs, qurbonlik, shahidlik, qon ramzi, lingvokulturologiya, Qur'on, hadis, tasavvuf, folklor

The Concept of Red in Religious Discourse Linguoculturological Interpretations

Abstract

This article explores the religious interpretations of the concept of red in the Uzbek language from a linguoculturological perspective. The symbolic meanings of red in the Qur'an, hadiths, Sufi literature, and Uzbek folklore are analyzed. In particular, the red color of blood in sacrifice rituals is interpreted as a symbol of devotion and purity, while in martyrdom discourse, it represents eternal life and paradise. Results show that the red color in religious discourse has dual semantics: it symbolizes life, vitality, and blessing on the one hand, and blood, death, and catastrophe on the other.

Keywords: red color, religious discourse, sacrifice, martyrdom, blood symbol, linguoculturology, Qur'an, hadith, Sufism, folklore

Kirish

Rang konseptlari inson tafakkurining eng qadimiy qatlamlaridan biridir. Ular nafaqat vizual idrokni, balki milliy-madaniy dunyoqarashni ham ifodalaydi. "Ranglar orqali inson o'zining ruhiy holatini, jamiyatdagi munosabatlarni, diniy va mifologik qarashlarni ifodalaydi. Shu sababli ranglarning lingvokulturologik tadqiqi hozirgi zamon tilshunosligining muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan" (Maslova, 2001).

O'zbek tilida rang konseptlari xalqning madaniy tajribasi va qadriyatlari bilan uzviy bog'liqdir. Ranglarning semantik qirralari diniy diskursda yanada boyiydi, chunki ular Qur'on oyatlari, hadislar, tasavvufiy adabiyot va xalq e'tiqodlarida

* Shahrisabz davlat pedagogika instituti, zakhrokholikova@gmail.com, ORCID: 0009-0009-3402-8363

muhim ramziy yuklamaga ega. Shulardan biri — qizil rang konseptidir. “Qizil rang qadimdan hayotiy kuch, qon, ehtiros, fidoyilik va xavf ramzi bo‘lib kelgan” (Berlin & Kay, 1969). Diniy matnlarda esa u yanada chuqurroq ma’noga ega bo‘lib, insonning Allohga bo‘lgan ixlosi, qurbonlik va shahidlik konseptlari bilan chambarchas bog‘lanadi.

Qur’on oyatlarida qizil rang bevosita ko‘p tilga olinmagan bo‘lsa-da, qon, olov va qiyomat sahnalarida u ramziy ravishda ifodalanadi. “Haj” surasining 37-oyatida shunday deyiladi: “Ularning go‘shti ham, qoni ham Allohga yetmas. Lekin unga sizlarning taqvolaringiz yetadi” (Qur’oni Karim, 2001, 281-b.). Bu oyatning ma’nosidan ko‘rinadiki, qurbonlik marosimida qonning qizil rangi bevosita Allohga emas, balki insonning ixlos va taqvosiga ramziy yo‘l ochadi. Demak, qizil rang bu yerda fidoyilik va ixlos timsoli sifatida ishlatilmoqda. Hadislarda esa shahidning qoni alohida ta’kidlanadi. Imom Buxoriy rivoyat qilgan hadisda shunday deyiladi: “Shahid qonining hidi Alloh huzurida mushkdek bo‘ladi” (Sahih al-Bukhari, 1997). Bu yerda qizil qon faqatgina o‘lim belgisi emas, balki jannat va abadiy hayotning ramzi sifatida talqin qilinadi. Shu asosda diniy diskursda qizil rang dual semantikaga ega: bir tomondan hayotiylik va baraka, ikkinchi tomondan esa o‘lim va halokat.

Tasavvufiy adabiyotda qizil rang ko‘pincha qalb va ishqiy ramzlar bilan bog‘lanadi. Masalan, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va boshqa tasavvufiy shoirlar ijodida “qalb qoni”, “ishq qonlari” kabi obrazlar uchraydi. Bu yerda qizil rang insonning ruhiy-ma’naviy fidoyiligi va ilohiy ishq ramzi sifatida qo‘llanadi (Karamatov, 2004). Demak, qizil rangning diniy talqini nafaqat Qur’on va hadisda, balki sufiyona she’riyatda ham keng qamrovli semantik tizim yaratadi.

Xalq og‘zaki ijodi ham qizil rangning diniy asoslarda shakllangan ramzlarini mustahkamlagan. Masalan, “Qizil gul shahidning ramzi” iborasi xalq orasida keng tarqalgan. Shuningdek, “Qizil qon bilan qasam ichmoq” kabi iboralar halollik, fidoyilik va jiddiylik ramzi sifatida qo‘llanadi. Bu misollar xalq ongida qizil rang diniy diskurs bilan uyg‘unlashib, milliy til va madaniyat tarkibiga chuqur singib ketganini ko‘rsatadi” (Mirzayev, Musoqulov, Sarimsoqov, 2005).

Shu nuqtayi nazardan, qizil rang konsepti diniy diskursda alohida tadqiqni talab etadi. Chunki bu rangning ramziy ma’nolari nafaqat til tizimida, balki ijtimoiy va diniy ongda ham o‘ziga xos mafkuraviy vazifani bajaradi. O‘zbek xalqining diniy tasavvurlarida qizil rang o‘zining ikki qutbli semantikasi bilan ajralib turadi: bir tomondan, u hayotiylik, baraka va fidoyilik timsoli bo‘lsa, ikkinchi tomondan, u qon, shahidlik va qiyomat ramzidir.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, rang konseptlari ko‘pincha umumiy lingvistik yoki folkloriy talqinlarda tadqiq etilgan bo‘lsa-da, diniy diskurs kontekstida ularni lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilish yetarli darajada olib borilmagan. Shuning uchun bu tadqiqot qizil rangning diniy ma’nolarini Qur’on,

hadis, tasavvufiy adabiyot va o'zbek xalq og'zaki ijodi asosida o'rganishga qaratilgan.

Maqolaning maqsadi — o'zbek tilida qizil rang konseptining diniy talqinlarini lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilish, uning qurbonlik, shahidlik va qon ramzlari bilan bog'liq semantik qirralarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Qur'on va hadis asosida qizil rangning diniy ramz sifatidagi talqinini ko'rsatish.

2. Tasavvufiy adabiyotda qizil rangning mistik va ishqiy ramzlarini tahlil qilish.

3. O'zbek xalq og'zaki ijodida qizil rang konseptining diniy asoslarini aniqlash.

4. Qizil rangning diniy diskursda dual semantik xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslash.

Shunday qilib, ushbu maqola diniy diskursda qizil rang konseptining lingvokulturologik talqinlarini tizimli ravishda o'rganishga qaratilgan bo'lib, o'zbek tilshunosligida rang konseptlari bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarni yangi bosqichga ko'taradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda qizil rang konseptining diniy talqinlari lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganildi. Metodologiya mazkur konseptning Qur'on oyatlari, hadislar, tasavvufiy adabiyot va xalq og'zaki ijodida qanday semantik qirralarda namoyon bo'lishini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida bir nechta lingvistik va madaniyatshunoslik metodlari uyg'un qo'llandi.

1. Manba tahlili

Tadqiqotning birlamchi manbalarini diniy matnlar tashkil etdi:

Qur'oni Karimning turli oyatlarida qon, qurbonlik va qiyomat sahnalari bilan bog'liq ramziy ifodalar ko'rib chiqildi.

- Imom Buxoriy va Imom Termiziy hadislarida shahidlik va qon ramzlari o'rganildi.

- Tasavvufiy shoirlar — Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab va boshqalar ijodidan qizil rang bilan bog'liq obrazlar tanlab olindi.

- O'zbek xalq maqollari, rivoyatlari va dostonlaridan qizil rang ramzlari ajratib olindi.

Manba tahlili natijasida diniy diskursda qizil rangning turli qatlamlari: qurbonlik, shahidlik, qon ramzi, hayotiylik va fidoyilik asosiy semantik maydon sifatida belgilandi.

2. Semantik tahlil

Qizil rangning asosiy semantik yadrosi va periferiya ma'nolari tahlil qilindi.

Asosiy semantik yadrosi: qon, hayotiylik, fidoyilik.

Periferiya ma'nolari: xavf, ehtiros, shahidlik, qiyomat sahnalari.

Masalan, "qizil qon bilan qasam ichmoq" iborasida qizil rang jiddiylik va halollik ramzi sifatida ishlatilsa, Qurbon hayiti marosimlarida u fidoyilik va ixlos timsoli sifatida talqin qilinadi.

3. Diskurs tahlili

Diniy marosimlarda (Qurbon hayiti, shahidlarni yod etish marosimlari, va'zxonlik nutqlari) qizil rangning qo'llanishi kuzatildi. Qurbonlik marosimida qonning qizil rangi Allohga ixlos va fidoyilikning ramzi sifatida talqin qilinadi. Shahidlik diskursida qizil rang jannat va abadiy hayotning timsoliga aylanadi. Va'zlarda qizil rang ko'pincha "qon bilan yozilgan tarix" va "fidoyilikning narxi" kabi metaforik ifodalar orqali namoyon bo'ladi. Diskurs tahlili diniy matn va marosim nutqida qizil rangning ijtimoiy-pragmatik funksiyasini ochib berdi.

4. Qiyosiy yondashuv

Qizil rang konseptining diniy diskursdagi talqinlari xalq og'zaki ijodi bilan qiyoslandi. Diniy matnlarda qizil rang fidoyilik va taqvo ramzi bo'lsa, xalq maqollarida u ko'pincha halollik va hayotiy kuch timsolida ishlatiladi. Tasavvufiy adabiyotdagi qizil rangning ruhiy-axloqiy ramzi xalq qo'shiqlarida ham "qizil gul" va "qizil qon" obrazlari orqali aks etadi. Bu qiyosiy yondashuv qizil rangning diniy diskurs va xalq madaniy ongida qanday o'zaro uyg'unlashganini ko'rsatishga yordam berdi.

5. Lingvokulturologik yondashuv

Tadqiqotning asosiy metodologik bazasi lingvokulturologik yondashuv bo'ldi. Chunki qizil rang faqat til birliklari orqali emas, balki xalqning diniy-madaniy tajribasi orqali talqin qilinadi. Rang konseptining diniy diskursda o'rganilishi shuni ko'rsatdiki, u milliy madaniyat, xalq e'tiqodlari va diniy qarashlar bilan uyg'un holda shakllanadi.

Natijalar

Qizil rang konsepti diniy diskursda ko'p qirrali semantik va ramziy yuklamaga ega bo'lib, Qur'on, hadis, tasavvufiy adabiyot va xalq og'zaki ijodida turlicha talqin qilingan. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qizil rangning diniy talqinlari uch asosiy konsept atrofida jamlangan: qurbonlik, shahidlik va qon ramzi. Qurbonlik marosimida qonning qizil rangi fidoyilik, ixlos va taqvo ramzi sifatida talqin etiladi. Qur'onda "Ularning go'shti ham, qoni ham Allohga yetmas. Lekin unga sizlarning taqvolaringiz yetadi" (Haj, 37) deb ta'kidlangan. Bu oyat qizil qonning Allohga emas, balki insonning qalbidagi ixlos va niyatiga ramziy yo'l ochishini ko'rsatadi. Shu asosda o'zbek xalq ongida ham qonning qizil rangi baraka va poklanish timsoli sifatida mustahkamlangan. Qurbon hayiti marosimlarida qonning tomishi yerning barakali bo'lishi bilan bog'lanishi xalq e'tiqodlarida keng tarqalgan. Hadislar asosida

qizil qon shahidlikning eng ulug‘ ramzi sifatida talqin qilinadi. Imom Buxoriy rivoyatida “Shahid qonining hidi Alloh huzurida mushkdek bo‘ladi” deyiladi. Bu talqin o‘zbek diniy nutqida ham mustahkam o‘rnashgan: “shahidning qoni qizil gullar kabi ochiladi” iborasi xalq ongida jannat va abadiy hayotning ramzi sifatida shakllangan. Shuningdek, qizil qon milliy poetik tafakkurda fidoyilik, vatanparvarlik va halollik ramzi sifatida keng qo‘llanadi. Qon diniy diskursda ikki qutbli ma’noga ega: bir tomondan, u hayotiylik va tiriklikning timsoli; ikkinchi tomondan esa halokat, o‘lim va qiyomatning belgisi. Tasavvufiy adabiyotda “qalb qonlari” iborasi ruhiy fidoyilik va ishqiy-mistik tajribani anglatadi. Boshqa tomondan, qiyomat sahnalarining tavsifida qonning qizil rangi azob va halokat ramziga aylanadi. Shu bois qizil rang diniy diskursda dual semantikani yuzaga chiqaradi: u ijobiy va salbiy qirralarning uyg‘unligini ifodalaydi. O‘zbek xalq maqollari, rivoyatlari va dostonlarida qizil rangning diniy asosli ramzlari keng uchraydi. “Qizil gul shahidning ramzi”, “Qizil qon bilan qasam ichmoq” kabi iboralar diniy manbalar bilan uyg‘un holda shakllangan. Bu ifodalar xalq ongida qizil rangni halollik, fidoyilik va baraka ramzi sifatida mustahkamlagan. Folklor va diniy matnlar o‘rtasidagi bu uyg‘unlik lingvokulturologik qarashlarning shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi muhim xulosalar chiqarish mumkin:

1. Qizil rangning dual semantikasi. Diniy diskursda qizil rang bir vaqtning o‘zida ham ijobiy (hayotiylik, baraka, fidoyilik), ham salbiy (qon to‘kilishi, o‘lim, qiyomat) ma’nolarni ifodalaydi. Bu ikki qutb o‘zaro qarama-qarshi bo‘lsa-da, diniy talqinlarda bir-birini to‘ldiruvchi ma’nolarga ega.

2. Qurbonlik ramzi. Qizil qon Qur’onda taqvo va ixlos ramzi sifatida talqin etilgan. Xalq ongida esa u poklanish va baraka keltiruvchi timsolga aylangan.

3. Shahidlik ramzi. Hadislar asosida shahidning qoni jannat va abadiy hayotning ramzi sifatida talqin etilgan. O‘zbek xalq nutqida bu konsept “qizil gul”, “qizil qon” obrazlari orqali yashab kelmoqda.

4. Tasavvufiy talqin. Qizil rang sufiyona adabiyotda ishq, fidoyilik va ruhiy tajribaning ramzi sifatida ishlatiladi. Bu talqin diniy semantikani ruhiy-mistik qatlam bilan boyitadi.

5. Folkloriy uyg‘unlik. Xalq maqollari va rivoyatlarida qizil rang diniy talqinlar bilan uyg‘unlashgan holda milliy til va madaniyatga singib ketgan. Umuman olganda, qizil rang konsepti o‘zbek tilidagi diniy diskursda ko‘p qirrali semantik tizimga ega bo‘lib, u xalqning diniy-madaniy qarashlarini ifodalovchi muhim lingvokulturologik birliklardan biridir.

Xulosa

Qizil rang konsepti o'zbek tilidagi diniy diskursda o'ziga xos ramziy-semantik tizimni tashkil etadi. Qur'on oyatlarida u fidoyilik va taqvo bilan bog'liq ramz sifatida talqin qilinadi, hadislar esa shahid qonining Alloh huzurida mushkdek bo'lishini ta'kidlab, qizil rangni jannat va abadiy hayot bilan bog'laydi. Tasavvufiy adabiyotda qizil rang qalb qonlari, ishqiy-mistik tajribalar hamda ilohiy fidoyilikning ramzi sifatida qo'llanadi. Xalq og'zaki ijodida esa "qizil gul shahidning ramzi", "qizil qon bilan qasam ichmoq" kabi iboralar orqali diniy asosli talqinlar mustahkamlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, qizil rang diniy diskursda dual semantikaga ega: bir tomondan, hayotiylik, baraka va poklikni ifodalasa, ikkinchi tomondan, qon, o'lim va qiyomat timsoliga aylanadi. Bu qarama-qarshi, biroq bir-birini to'ldiruvchi ma'nolar xalqning diniy-madaniy dunyoqarashida uyg'unlik kasb etgan. Shunday qilib, qizil rang konsepti lingvokulturologik yondashuvda o'zbek xalqining diniy va ma'naviy tafakkurida muhim ramzlardan biri sifatida shakllanganini ilmiy asosda ko'rish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Berlin, B., & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Karaulov, Y. N. (2010). *Russkaya yazykovaya lichnost*. Moskva: Nauka.
- Karamatov, H. (2004). *Tasavvuf va adabiyot*. Toshkent: Yozuvchi.
- Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
- Mirzayev, T., Musoqulov, A., & Sarimsoqov, B. (2005). *O'zbek xalq maqollari*. Toshkent: Sharq.
- Qur'oni Karim*. (2001). Toshkent: Toshkent islom universiteti nashriyoti.
- Sahih al-Bukhari. (1997). *Al-Jami' al-Sahih*. Beirut: Dar Ibn Kathir.